

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 418

Gospodarka przestrzenna

Aktualne aspekty polityki

społeczno-gospodarczej i przestrzennej

Contemporary Problems of Socio-economic
and Spatial Policy

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2016

Redakcja wydawnicza: Barbara Majewska
Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz
Korekta: Justyna Mroczkowska
Łamanie: Małgorzata Czupryńska
Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronach internetowych
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2016

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-563-6

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail: econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	9
Krzysztof Balcerek, Robert Masztalski: Ocena ruchu inwestycyjnego na obszarach oddziaływania dużego miasta na przykładzie wydanych w gminie Długołęka pozwoleń na budowę i decyzji o warunkach zabudowy / Assessment of investment dynamics on the city's impact area on the example of building permits in gmina Długołęka and conditions of building development	11
Bartosz Bartosiewicz: Polityka rozwoju lokalnego w kurczących się małych miastach / Local development policy in shrinking small towns.....	22
Magdalena Belof: Wrocławski obszar metropolitalny jako laboratorium planowania w obszarach funkcjonalnych / Wrocław metropolitan area as a laboratory of planning for functional areas	32
Henryk Brandenburg, Katarzyna Ficek-Wojciuch, Marek Magdoń, Przemysław Sekuła: Interesariusze projektów publicznych – sukces projektu publicznego w ujęciu specjalistów od zarządzania projektami / Public projects' stakeholders – success of public project according to the project management specialists	41
Marcin Feltynowski: Unsustainable spatial planning – the example of communities of the central region / Niezrównoważone planowanie przestrzenne – przykład gmin regionu centralnego	52
Zbigniew Forycki: Metody pomiaru efektywności projektów innowacyjnych / Methods in assessment of the efficiency of innovative projects.....	61
Anna Golejewska, Dorota Czyżewska: Smart specialisation in the regions of eastern Poland – case study / Inteligentne specjalizacje w województwach Polski Wschodniej – studium przypadku	69
Eleonora Gonda-Soroczyńska: Klaster Polski Radon elementem innowacyjnej współpracy na rzecz rozwoju turystyki uzdrowiskowej w województwie dolnośląskim / Polish Cluster Radon as the element of innovative cooperation for the development of SPA tourism in Lower Silesia region	78
Ewa Gralik-Żmudzińska: Przekształcenie samodzielnego publicznego zespołu opieki zdrowotnej jako proces decyzyjny organów powiatu jeleniogórskiego / Conversion of a public, independent health care complex as a decision-making process of Jelenia Góra district's authorities.....	88
Arkadiusz Halama: Ocena wartości rekreacyjnej zbiornika „Wilkówka” / Assessment of the recreational value of water reservoir „Wilkówka”	99

Maria Heldak: Zasady nabywania gruntów pod drogi publiczne w Polsce / The principles of land acquisition for public roads in Poland.....	107
Marian Kachniarz, Kacper Siwek: Wydajność pracy w samorządzie terytorialnym / Labour productivity in local government.....	117
Wojciech Kisiała: Zmiany nierówności poziomu rozwoju gospodarczego powiatów w Polsce – konwergencja czy dywergencja? / Changes in the level of economic inequalities across poviats in Poland – convergence or divergence?.....	127
Dariusz Klimek: Wpływ imigracji zarobkowej na rozwój gospodarczy kraju i regionów / Effect of labor migration on economic development of the country and the regions.....	136
Lidia Kłos: Rzeczowo-ekologiczne efekty realizacji Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków Komunalnych / Material and ecological aspects of the implementation of the National Program of the Municipal Wastewater Treatment.....	145
Janusz Kot, Ewa Kraska: Władze lokalne i regionalne jako animator tworzenia, funkcjonowania i rozwoju klastrów (na przykładzie województwa świętokrzyskiego) / Local and regional authorities as facilitators for the formation, operation and development of clusters (with examples from the Świętokrzyskie Province).....	156
Krzysztof Krzyżak: Dysfunkcje w wykonywaniu usług publicznych – przykład budowy i eksploatacji oświetlenia miejsc publicznych / Dysfunctions in the performance of public services – example of building and exploitation of the lighting of public areas.....	167
Alina Kulczyk-Dynowska: Przestrzenne i finansowe aspekty funkcjonowania obszaru chronionego – przykład Kampinoskiego Parku Narodowego / Spatial and financial aspects of the activity of protected area on the example of Kampinos National Park.....	179
Alina Kulczyk-Dynowska: Przestrzenne i finansowe aspekty funkcjonowania obszaru chronionego – przykład Wolińskiego Parku Narodowego / Spatial and financial aspects of the activity of protected area on the example of Wolin National Park.....	188
Zbigniew Kuriata: Zarządzanie krajobrazem kulturowym Polanowic, gmina Byczyna – wizja mieszkańców wsi / Cultural landscape management in Polanowice, Byczyna municipality – vision of village residents.....	198
Tadeusz Lasota, Leszek Stanek: Analiza rynku nieruchomości powiatu wrocławskiego na tle studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin / Analysis of the real estate market of the poviats Wrocław on the background of studies of conditions and directions of spatial development of municipalities.....	209
Grażyna Leśniewska: Przemoc ekonomiczna wobec kobiet – przezroczysty problem / Economic violence against women – the transparent problem..	219

Jerzy Ładysz, Magdalena Mayer: Czynniki i przejawy suburbanizacji post-industrialnej w miastach średnich województwa dolnośląskiego na przykładzie Bolesławca i Jeleniej Góry / Factors and consequences of post-industrial suburbanization in towns of Lower Silesia on the example of Bolesławiec and Jelenia Góra.....	226
Urszula Markowska-Przybyła: Determinanty kapitału społecznego w kontekście możliwości oddziaływania władz publicznych / Determinants of social capital in the context of the ability to influence by the public authorities.....	240
Piotr Paczowski: Dialog obywatelski kreatorem rozwoju lokalnego / Civil dialogue as a creator of local development	252
Sławomir Palicki, Paulina Stachowska: Estetyzacja artystyczna w procesach rewitalizacji miast / Artistic aesthetization in urban revitalization processes	264
Zbigniew Piepiora: Przeciwdziałanie skutkom powodzi i susz w województwie lubelskim / The counteraction of floods' and droughts' effects in Lublin voivodeship.....	274
Katarzyna Przybyła: Wpływ Kamiennogórskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej Małej Przedsiębiorczości na rozwój Jeleniej Góry i powiatu jeleniogórskiego / The impact of the Kamienna Góra Small Enterprise Special Economic Zone on the development of Jelenia Góra and the Jelenia Góra powiat	285
Beata Rosicka: Funkcja turystyczna sudeckich obiektów podziemnych z czasów II wojny światowej / Tourist function of the underground facilities from the word war II in the Sudetes	294
Kacper Siwek: Aglomeracja wałbrzyska w świetle teorii sieci – wybrane zagadnienia / The Wałbrzych agglomeration in the light of network theory – selected issues.....	302
Anna Skorwider-Namiołko, Jarosław Skorwider-Namiołko: Poziom rozwoju gospodarki odpadami na obszarach atrakcyjnych turystycznie / The level of waste management development in the touristic areas.....	311
Beata Skubiak, Barbara Kryk: Tworzenie potencjału rozwojowego obszarów problemowych na przykładzie województwa zachodniopomorskiego / Creation of the development potential of problem areas on the example of West Pomeranian voivodeship.....	318
Olimpia Stanaszek: Zagospodarowanie przestrzenne terenów o wysokiej wartości kulturowej – na przykładzie translokacji zabudowy łużyckiej Zagrody Kołodzieja / Land management on the areas of high cultural value – on the example of translocation of Lausitz building “Kołodziej Hut”	329
Marta Szaja: Wpływ wybranych aspektów przestrzennych na rozwój społeczno-gospodarczy samorządów gminnych – na przykładzie gmin nadmorskich województwa zachodniopomorskiego / The influence of chosen spa-	

tial aspects on socio-economic development of local self-governments – the example of maritime communes of the West Pomeranian voivodeship)	340
Beata Warczewska: Przekształcenia struktury funkcjonalno-przestrzennej miejscowości zlokalizowanych w granicach parku krajobrazowego / Transformation of the functional and spatial structure of villages located in the borders of landscape park	350
Beata Wieteska-Rosiak: Kierunki rozwoju transportu zrównoważonego w miastach w kontekście zmian klimatu / Directions of sustainable transportation development in the context of climate change	362

Wprowadzenie

Artykuły zamieszczone w niniejszym, piętnastym zeszycie „Gospodarki Przestrzennej”, przygotowanym w Katedrze Gospodarki Przestrzennej Wydziału Ekonomii, Zarządzania i Turystyki Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, poświęcone są wybranym problemom planowania i zagospodarowania przestrzennego. Wszystkie publikowane teksty odzwierciedlają aktualne problemy badawcze Autorów z rozmaitych dziedzin gospodarki przestrzennej. W zeszycie zaprezentowano wyniki badań naukowych dotyczących takich obszarów gospodarki przestrzennej, jak: kurczące się małe miasta, obszary metropolitalne, efektywność projektów innowacyjnych, turystyka uzdrowskowa, wartość rekreacyjna zbiorników wodnych, wydajność pracy w samorządzie terytorialnym, klastry, potencjał rozwojowy obszarów problemowych, zarządzanie krajobrazem kulturowym na obszarach wiejskich, czynniki i przejawy suburbanizacji postindustrialnej, inwestycje na obszarach oddziaływania dużych miast, funkcja turystyczna obiektów podziemnych, transport zrównoważony w miastach i inne. Treści zawarte w artykułach stanowią osobiste poglądy Autorów na przedstawione w nich problemy. Każdy artykuł podlegał recenzowaniu przez dwóch recenzentów z wiodących ośrodków naukowych w kraju.

Wyrażamy przekonanie, że publikacja ta będzie stanowiła istotny wkład w rozwój gospodarki przestrzennej jako interdyscyplinarnej dziedziny wiedzy, będzie także inspiracją do dalszych badań i analiz porównawczych. Większość artykułów, oprócz wartości czysto naukowej, ma także walor aplikacyjny. Pozwala to z optymizmem spoglądać w przyszłość tej szybko rozwijającej się dziedziny naukowej, jaką jest gospodarka przestrzenna.

W imieniu Komitetu Redakcyjnego

Jacek Potocki, Jerzy Ładysz

Beata Rosicka

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
e-mail: rosickabeata@op.pl

**FUNKCJA TURYSTYCZNA SUDECKICH OBIEKTÓW
PODZIEMNYCH Z CZASÓW II WOJNY ŚWIATOWEJ**

**TOURIST FUNCTION OF UNDERGROUND
FACILITIES FROM THE WORD WAR II
IN THE SUDETES**

DOI: 10.15611/pn.2016.418.29
JEL Classification: L83

Streszczenie: W ostatnich dwóch dekadach znajdujące się w Polsce obiekty podziemne z czasów II wojny światowej stały się podstawą tworzenia nowych atrakcji turystycznych. Przykładem wykorzystania tego typu obiektów jest utworzenie podziemnych tras turystycznych w Górach Sowich, na Pogórzu Wałbrzyskim oraz w Kotlinie Kamiennogórskiej. Obiekty te przyciągają kilkadziesiąt tysięcy turystów rocznie. Celem artykułu jest prezentacja aktualnego stanu wykorzystania turystycznego Sztolni Walimskich, Podziemnego Miasta Osówka, Centrum Muzealno-Turystycznego „Olbrzym”, podziemi Zamku Książ, Projektu Arado, określenie na podstawie badań ankietowych profilu turystów zwiedzających wymienione obiekty, poznanie mocnych i słabych stron badanych podziemnych tras turystycznych oraz analiza natężenia ruchu turystycznego w Sztolniach Walimskich w latach 1995-2015.

Słowa kluczowe: funkcja turystyczna, obiekty podziemne, Sudety.

Summary: In the last two decades, underground facilities from the World War II located in Poland, became the basis for creation of new tourist attractions. One of the examples of the use of such facilities is the creation of underground tourist routes in the Owl Mountains, Wałbrzych foothills and the valley of Kamienna Góra. These facilities attract thousands of tourists every year. The aim of the article is to present the current state of tourist use of Rzezczka Complex, Osówka Complex, Włodarz Complex, Książ Castle, Arado Project, determination based on surveys: profiles of tourists visiting the above-mentioned objects, getting to know the strengths and weaknesses of underground tourist routes and the analysis of tourist traffic in Rzezczka Complex in the years 1995-2015.

Keywords: tourist function, underground facilities, the Sudetes.

1. Wstęp

Dynamiczny rozwój turystyki w obiektach podziemnych pochodzenia antropogenicznego, dokonujący się w Europie w ostatnich dziesięcioleciach, jak dotąd tylko w nieznacznym stopniu dotyczy Polski. Tymczasem właśnie Polska, w tym Dolny Śląsk, są predestynowane do rozwoju turystyki kulturowej i geoturystyki ze względu na dużą liczbę obiektów podziemnych.

Za turystyczny obiekt podziemny uznaje się pojedynczy obiekt bądź ich grupę, znajdujące się w całości lub tylko częściowo pod powierzchnią ziemi, posiadające wartości historyczne lub kulturowe albo przyrodnicze, które po odpowiednim dostosowaniu do bezpiecznego ruchu turystycznego i zorganizowaniu obsługi zwiedzających przez uprawniony do tego podmiot mogą wzbudzić zainteresowanie turystów i stać się miejscem recepcji ruchu turystycznego [Sieradzka-Kasprzak (red.) 2009, s. 4].

Udostępnienie turystyczne obiektów podziemnych może – w przypadku obszarów o niewielkiej, jak dotąd, skali inwestycji turystycznych i o wysokim wskaźniku bezrobocia – wpłynąć na zmianę profilu działalności gmin w granicach administracyjnych, w których się znajdują.

Celem artykułu jest zarysowanie aktualnego stanu wykorzystania obiektów podziemnych z czasów II wojny światowej znajdujących się w Górach Sowich, Zamku Książ oraz Kamiennej Górze, określenie profilu turystów odwiedzających podziemne trasy turystyczne, poznanie ich opinii na temat badanych obiektów oraz zaprezentowanie tendencji zmian natężenia ruchu turystycznego w Sztolniach Walimskich w latach 1995-2015.

2. Charakterystyka podziemnych tras turystycznych w Górach Sowich, na Pogórzcu Wałbrzyskim i w Kotlinie Kamiennogórskiej

W czasie II wojny światowej w Górach Sowich oraz na Pogórzcu Wałbrzyskim rozpoczęto szeroko zakrojone prace górnicze i budowlane, prowadzone przez wykwalifikowanych pracowników firm niemieckich oraz robotników przymusowych z obozu koncentracyjnego Gross-Rosen z Rogoźnicy [Sula 2003, s. 15-19]. Znane dotychczas dokumenty wskazują, iż mogła to być budowa podziemnych fabryk bądź kwatery dla Naczelnego Dowództwa III Rzeszy. Całe przedsięwzięcie otrzymało kryptonim „Riese” („Olbrzym”) i pod tą nazwą funkcjonuje do dzisiaj [Cera 1998, s. 79-80]. Budowano równocześnie co najmniej 7 obiektów, z czego w czterech utworzono podziemne trasy turystyczne.

Pierwszym z obiektów udostępnionym turystom 4 lutego 1995 r. są Sztolnie Walimskie w Rzecze. Łączna długość zinwentaryzowanych wyrobisk wynosi 500 m [Aniszewski 2002, s. 102-104]. Jest to jedyny z obiektów w całości udostępniony do zwiedzania, przy czym czas przejścia trasy to ok. 45 minut. We wnętrzu

przygotowano wystawy tematyczne. Drogę główną, prowadzącą z Walimia do Sokolca, połączono z obiektem kładką wykonaną z elementów mostu Baileya typu 80-22, przygotowano trzy parkingi dla autokarów i samochodów osobowych oraz wybudowano pawilon obsługi turystów [Chylińska 2006, s. 5-19]. W sztolniach nr 1 i 2 odtwarzane są specjalnie przygotowane słuchowiska, mające przybliżyć odwiedzającym warunki, w jakich pracowali więźniowie, natomiast na końcu sztolni nr 3 przygotowano inscenizację przedstawiającą sposób prowadzenia robót górniczych. Od 1 stycznia 2008 r. obiekt wchodzi w skład samorządowej instytucji kultury pn. Centrum Kultury i Turystyki w Walimiu.

Drugim obiektem, w którym 5 marca 1996 r. otwarto podziemną trasę turystyczną, jest Podziemne Miasto Osówka koło Głuszycy. Do części podziemnej prowadzą trzy sztolnie leżące przy leśnej drodze biegnącej z Kolca do Walimia [Kruszyński 1998, s. 12-13]. W podziemiach utworzono wystawy tematyczne. W odległości około 400 m od wlotów sztolni wybudowano płatny parking dla samochodów osobowych i autokarów oraz budynek mieszczący kasę biletową, restaurację, pomieszczenia sanitarne oraz biuro dla przewodników. Turyści mają do wyboru cztery trasy zwiedzania: historyczną, ekstremalną, ekspedycję „Riese” oraz edukacyjną dla dzieci [Rzeczycki 2012, s. 70-74]. Ponadto, ze względu na geologiczną atrakcyjność, w obiekcie możliwe jest stworzenie podziemnej trasy geoturystycznej, przedstawiającej typowe odmiany litologiczne oraz elementy techniki górniczej [Zagożdżon, Zagożdżon 2013, s. 23].

Trzecim z obiektów „Riese”, udostępnionym turystom 2 czerwca 2004 r., jest Centrum Muzealno-Turystyczne „Olbrzym” zlokalizowane w lesie na południe od wsi Jugowice. Jest to największy z obiektów. Łączna długość podziemnych wyrobisk wynosi 3000 m. W środku zaaranżowano salę kinową, urządzono wystawy narzędzi górniczych, natomiast na zewnątrz przygotowano ekspozycję sprzętu wojskowego oraz wybudowano drewniane budynki z kasą biletową, sklepem z pamiątkami oraz kuchnią wojskową. Czas zwiedzania wynosi ok. 60 minut, przy czym część zalanych wyrobisk zwiedza się, przepływając je łodzią [Rzeczycki 2012, s. 97-114]. Obiekt ten stanowi również najważniejsze zimowisko nietoperzy, leży bowiem na obszarze specjalnej ochrony siedlisk Natura 2000 PLH020071, Ostoja Nietoperzy Gór Sowich [Świerkosz i in. (red.) 2012, s. 208-212].

Czwartym z obiektów wchodzących w skład kompleksu „Riese” są podziemia pod Zamkiem Książ. Pod Książem zostały wydrążone dwa systemy korytarzy i komór leżących 15 i 50 m poniżej poziomu dziedzińca głównego. W 1971 r. sztolnie zostały przejęte przez Instytut Geofizyki Polskiej Akademii Nauk, która zainstalowała w podziemiach urządzenia geofizyczne. Dopiero w 2005 r. udało się udostępnić zwiedzającym jedynie część górnego poziomu. Zwiedzanie to połączone jest z trasą zwiedzania całego zamku [Kruszyński 2014]. Od końca 2015 r. trwają intensywne prace nad udostępnieniem turystom reszty podziemnego obiektu.

Ponadto w Górze Parkowej w Kamiennej Górze w czasie II wojny światowej wydrążono trzy sztolnie o łącznej długości 1350 m. W 2010 r. miasto Kamienna

Góra rozpoczęło prace adaptacyjne, aby w 2012 r. wydzierzawić obiekt prywatnemu podmiotowi, zarządzającemu Fortem Gerharta w Świnoujściu. Podziemia nazwano sztolnią Arado. Nazwa ta nawiązuje do niemieckiego zakładu projektującego samoloty wojskowe i działającego pod koniec II wojny światowej w Kamiennej Górze. Właśnie z tego powodu dzierżawca obiektu postanowił nadać podziemiom wystrój fabryki samolotów. Zwiedzanie podziemi trwa ok. 50 minut. Obiekt posiada kasę biletową wraz z małym sklepikiem z pamiątkami, jednakże brakuje poczekalni dla turystów [Rzeczycki 2012, s. 115-130].

3. Podziemne trasy turystyczne w świetle badań ankietowych

Badanie ankietowe przeprowadzono w sierpniu i wrześniu 2013 r. wśród 160 losowo wybranych turystów zwiedzających podziemne trasy turystyczne: Sztolnie Walimskie, Podziemne Miasto Osówka, Centrum Muzealno-Turystyczne „Olbrzym” oraz Projekt Arado. Celem badania było poznanie opinii turystów na temat obiektów oraz oczekiwań wobec kierunków ich rozwoju.

Wśród respondentów przeważali mężczyźni, którzy stanowili 60%. Większość odwiedzających to osoby od 46 do 55 lat – 26%, a następnie powyżej 56 roku życia – 23%, w wieku 26-35 lat było 22%, 36-45 lat – 18%, 19-25 lat – 8%, zaledwie 3% stanowiły osoby do 18 lat.

Pod względem miejsca zamieszkania ankietowanych 93% stanowili turyści krajowi, zaś 7% zagraniczni, w tym 6 osób pochodziło z Czech, 3 z Niemiec oraz 2 osoby z Wielkiej Brytanii. 56% zwiedzających badane trasy turystyczne pochodziło spoza województwa dolnośląskiego. Wśród tej grupy większość (41%) stanowili mieszkańcy województwa wielkopolskiego. Można zatem stwierdzić, że badane atrakcje turystyczne mają rangę regionalną, przyciągają turystów głównie z Dolnego Śląska i ościennych województw.

Ankietowani zostali poproszeni o odpowiedź na pytanie o źródła informacji na temat zwiedzanej trasy. 34% badanych wymieniło znajomych, co dowodzi, iż przekaz ustny jest najlepszą formą reklamy, 24% – wiadomości znalezione w internecie, 19% – ulotki reklamowe. Rzadziej udzielano odpowiedzi „inne” (6%), wymieniano wówczas najczęściej drogowskazy kierujące do podziemnych tras turystycznych, 5% osób wskazało na książki o tematyce wojennej, 4% – na programy telewizyjne, a 3% – na artykuły prasowe, co świadczy o znikomej promocji w mediach ogólnopolskich.

Kolejne pytanie miało na celu sprawdzenie, czy oferta biur podróży zawiera zwiedzanie badanych obiektów. 85% respondentów nigdy nie spotkało się z taką ofertą. Może to świadczyć, iż gestorzy tras rzadko współpracują z ogólnopolskimi, a tym bardziej zagranicznymi touroperatorami. Z pozostałych 15%, 54% ankietowanych wymieniło internetowe, a 46% lokalne biura podróży (w Karpaczu, Szczawnie-Zdroju i Świdnicy).

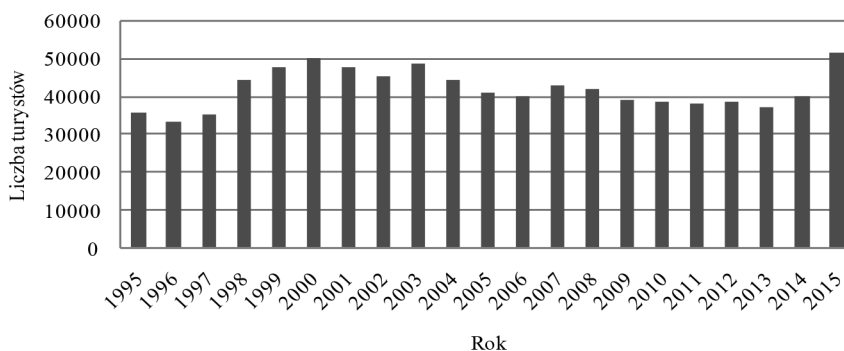
Następnie turyści zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy zwiedzana trasa była głównym celem ich wyjazdu. Dla większości respondentów (62%) badane obiekty były jednymi z zaplanowanych do odwiedzenia miejsc. Dla 22% ankietowanych, przeważnie ludzi młodych od 19 do 35 lat, była to zupełnie nieplanowana atrakcja, o której dowiedzieli się z tablicy informacyjnej ustawionej przy drodze. Potwierdza to fakt, iż jest to doskonała forma promocji atrakcji turystycznej. Dla 16% był to główny cel wyjazdu. Ponadto przeważnie dla osób od 36 roku życia i starszych była to jedna z zaplanowanych bądź właśnie główna atrakcja wyjazdu. Być może zainteresowanie to wynika z odbytego w przeszłości szkolenia wojskowego, generującego późniejsze zaciekawienie obiektami pomilitarnymi.

Na koniec respondenci zostali poproszeni o wskazanie elementów do poprawy w zwiedzanym obiekcie. Zdaniem 56% ankietowanych nie należy niczego poprawiać. Pozostałe osoby (44%) wskazały na konieczność poprawy: oświetlenia (40%), choć jak podkreślają gestorzy tras, przyciemnione oświetlenie ma stanowić dodatkową atrakcję, nadającą aurę tajemniczości; dojazdu (29%), w tym oznakowania drogi do podziemnej trasy turystycznej; urozmaicenia bazy gastronomicznej (10%); poziomu obsługi przewodnickiej (7%). Proponowano też (6%) wprowadzenie strojów dla przewodników stylizowanych na mundury żołnierzy bądź tzw. pasiaki robotników przymusowych, lepsze odwodnienie sztolni (6%) i fabularyzowanie zwiedzanej trasy (2%).

4. Tendencja zmian natężenia ruchu turystycznego w Sztolniach Walimskich w latach 1995-2015

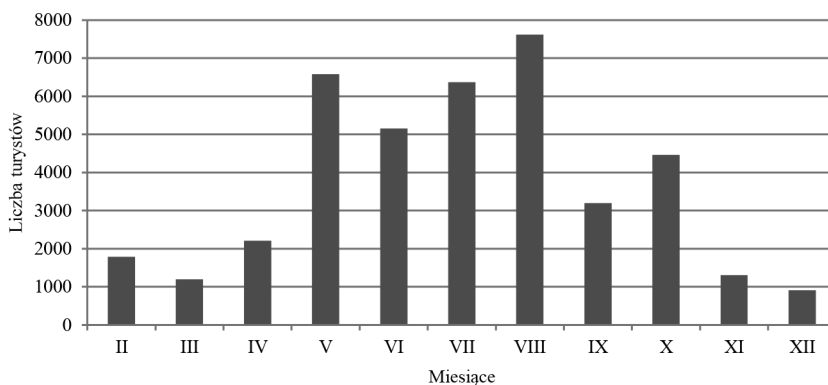
Do ukazania tendencji zmian natężenia ruchu turystycznego zostały wybrane Sztolnie Walimskie. Zasadniczym kryterium wyboru był fakt, iż jest to obiekt programu „Riese” najwcześniej (w lutym 1995 r.) udostępniony do zwiedzania. Po drugie, wynikało to z możliwości uzyskania zestawienia wielkości ruchu turystycznego od dyrekcji Centrum Kultury i Turystyki w Walimiu.

Na podstawie danych statystycznych z lat 1995-2015 zaprezentowanych na rysunku 1 można zauważyć, że Sztolnie Walimskie przyciągają od połowy lat 90. ubiegłego wieku kilkadziesiąt tysięcy turystów rocznie. W latach 1995-2015 obiekt ten odwiedziło łącznie 884 625 osób. Przez pierwsze 11 miesięcy funkcjonowania podziemną trasę zwiedziło 36 027 turystów. W 1996 r. nastąpił spadek liczby odwiedzających w porównaniu z rokiem 1995 r. o 2776 osób. Przyczyn tego spadku można upatrywać w otwarciu Podziemnego Miasta Osówka, które stało się konkurencją dla Sztolni Walimskich. W latach 1997-2000 nastąpił znaczny wzrost liczby turystów. Był to okres intensywnej promocji obiektu w mediach ogólnopolskich. Przy czym w lipcu i sierpniu 1997 r. nastąpił wyraźny spadek liczby turystów (w porównaniu z rokiem poprzednim o 3540 osób w lipcu i 1791 w sierpniu) wiążący się z „powodzią tysiąclecia”. Od początku XXI w. do 2014 r. można zaobserwować niewielkie spadki liczby odwiedzających, z wyjątkiem lat 2003, 2007 i 2008. Przyczynami

Rys. 1. Liczba zwiedzających Sztolnie Walimskie w latach 1995-2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych udostępnionych przez Centrum Kultury i Turystyki w Walimiu.

Rys. 2. Uśredniona liczba zwiedzających Sztolnie Walimskie w poszczególnych miesiącach w latach 1995-2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych udostępnionych przez Centrum Kultury i Turystyki w Walimiu.

owego spadku mogą być: otwarcie w 2004 r. Centrum Muzealno-Turystycznego „Olbrzym”, zmniejszona liczba wycieczek szkolnych, spowodowana utrudnieniami biurokratycznymi przy ich organizowaniu oraz zmiana charakteru tychże wycieczek, które coraz częściej organizowane są przez wyspecjalizowane biura podróży. Co więcej, z chwilą przyłączenia Sztolni Walimskich do samorządowej instytucji kultury zarządcy trasy nie poświęcają wystarczającej uwagi promocji badanego obiektu. W 2015 r. odnotowano największą liczbę turystów w historii trasy – 51 872 osoby. Przyczyn tak dużego wzrostu w porównaniu z latami poprzednimi (wzrost do 2014 r. o 11 610 osób) należy doszukiwać się w korzystnych warunkach pogodowych.

wych w okresie wakacyjnym oraz nagłośnieniu informacji o przypuszczalnym odkryciu w okolicach Zamku Książ „złotego pociągu” z czasów II wojny światowej. Wiadomość ta przyciągnęła w okolice Wałbrzycha media oraz turystów zarówno z Polski, jak i zagranicy.

Analizując uśrednioną liczbę zwiedzających Sztolnie Walimskie w poszczególnych miesiącach w latach 1995-2015 (rys. 2), można stwierdzić, iż istotne są różnice liczby osób zwiedzających w poszczególnych miesiącach badanego okresu. Najniższą liczbą turystów, wynoszącą od około 1000 do 1500 osób, charakteryzują się styczeń, luty, marzec, listopad oraz grudzień. W lutym liczba turystów zazwyczaj nieco wzrasta, co jest spowodowane przyjazdami zwiedzających podczas ferii zimowych. Liczba odwiedzających we wczesnojesiennym okresie tzw. złotej jesieni (wrzesień i październik) waha się od 3000 do 3500 osób i wynika przeważnie z przyjazdów studentów podróżujących po sezonie wakacyjnym oraz zorganizowanych grup szkolnych. Największa liczba odwiedzających, od 5000 do 8000 osób, notowana jest od maja do sierpnia. W maju Sztolnie Walimskie odwiedza średnio 6500 turystów, co spowodowane jest wyjazdami w okresie tzw. długiego weekendu. Wyraźny szczyt sezonu występuje w sierpniu, kiedy rośnie liczba wyjazdów w góry (w lipcu turyści częściej wyjeżdżają nad wodę). Okres ten może być uznawany za sezon letni w Górach Sowich.

5. Wnioski

Przeprowadzona analiza pozwala na wysunięcie następujących wniosków:

1. W wielu przypadkach adaptacja obiektów podziemnych stwarza niepowtarzalną szansę na uratowanie tych wyrobisk, posiadających dużą wartość historyczną oraz edukacyjną z zakresu geologii oraz technik górnictwa, przed zniszczeniem.

2. Powstanie podziemnych tras turystycznych przyczynia się do aktywizacji ruchu turystycznego w regionie, stwarzając szansę na rozwój gospodarki turystycznej w miejscowościach, w których się znajdują.

3. Aktualnie liczba osób aktywnie uprawiających turystykę w obiektach podziemnych pochodzenia antropologicznego w Polsce jest stosunkowo niewielka, co wynika m.in. z niewystarczającej promocji obiektów na skalę ogólnopolską.

4. Omawiane obiekty zlokalizowane są w niewielkiej odległości od granicy z Republiką Czeską, jednak z powodu ich słabej promocji na rynkach zagranicznych obcokrajowcy mało bądź wcale o nich nie wiedzą. Czesi nie posiadający tego rodzaju obiektów na swoim terenie, mogą więc stanowić liczną grupę potencjalnych zwiedzających, o których należy zabiegać.

5. Nie zaniedbując starań o pozyskanie turystów zagranicznych, należy zabiegać przede wszystkim o krajowych zwiedzających, starając się, za pomocą samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, poprawić dostępność komunikacyjną Gór Sowich oraz Kotliny Kamiennogórskiej.

Literatura

- Aniszewski M., 2002, *Podziemny świat Gór Sowich*, Oficyna Wydawnicza Aniszewski, Kraków.
- Cera J., 1998, *Tajemnice Gór Sowich*, Inter Cera, Kraków.
- Chylińska D., 2006, *Obiekty militarno-wojskowe z czasów II wojny światowej jako produkt turystyczny: aktualne wykorzystanie i szanse rozwoju*, *Turyzm*, nr 16 (1), s. 5-19.
- Kruszyński P., 1998, *Podziemia w Górach Sowich i Zamku Książ*, Państwowe Muzeum Gross-Rosen, Wałbrzych.
- Kruszyński P., 2014, *Wojenne tajemnice Zamku Książ. Podziemia*, Studio Edytor, Wałbrzych.
- Rzeczycki T., 2012, *Podziemne trasy turystyczne Polski. Obiekty strategiczne*, Technol, Kraków.
- Sieradzka-Kasprzak J. (red.), 2009, *Przewodnik po Polsce. Podziemne trasy turystyczne*, Daunpol, Warszawa.
- Sula D., 2003, *Arbeitslager Riese. Filia KL Gross-Rosen*, Muzeum Gross-Rosen, Rogoźnica.
- Świerkosz K., Liberacka H., Łysiak M., Zajac K. (red.), 2012, *Obszary Natura 2000 na Dolnym Śląsku*, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska we Wrocławiu, Wrocław.
- Zagożdżon P.P., Zagożdżon K.D., 2013, *Udostępnione pogórnice obiekty podziemne Dolnego Śląska jako zaplecze geoturystyczne*, *Przegląd Geologiczny*, t. 61, nr 1, s. 19-24.